

ĐỐI THOẠI TRONG TRUYỆN NGẮN HAI ĐỨA TRẺ CỦA THẠCH LAM

ThS NGUYỄN THỊ HẠNH PHƯƠNG

1. Đối thoại là một dạng thức của hội thoại. Chính vì thế, nghiên cứu đối thoại nằm trong những nghiên cứu chung về hội thoại. Đã có không ít trường phái nghiên cứu, nhà nghiên cứu ngôn ngữ trong và ngoài nước đề cập đến lý thuyết hội thoại. Cuốn *Dẫn luận nghiên cứu văn học* do GS Pospelov chủ biên (dịch sang tiếng Việt, Nxb GD, 1985) đã đề cập đến đối thoại: "*Lời đối thoại gắn liền với những người nói hướng vào nhau, tác động vào nhau*". Như vậy, Pospelov bước đầu có một cái nhìn tổng quan về đối thoại. Hồ Lê đã mở rộng quan niệm đối thoại ra cả những hình thức gián tiếp trong hội thoại: "*Hành vi hội thoại là hành vi thể hiện quan hệ ngôn giao hai chiều cụ thể và xác định, làm chuyển hoá vị thế của người thụ ngôn thành vị thế của người phát ngôn và ngược lại, đồng thời tạo ra sự liên kết hành vi phát ngôn với hành vi thụ ngôn lại thành một thể thống nhất*" [1]. Đỗ Hữu Châu

là tác giả nghiên cứu chi tiết hơn cả về lý thuyết hội thoại. Tác giả xác định đối thoại thông qua việc phân biệt rõ với hội thoại: "*Đối thoại là hình thức hội thoại tích cực mặt đối mặt giữa những người hội thoại*" còn "*hội thoại là thuật ngữ dành cho mọi hình thức hội thoại nói chung*" [2].

Như vậy, đối thoại là hình thức giao tiếp tích cực mặt đối mặt. Điều này có nghĩa là các nhân vật tham gia đối thoại phải đương diện trao đáp với sự thay đổi liên tục vai nói vai nghe chứ không thông qua một khâu trung gian nào.

2. Thạch Lam là một nhà văn có vị trí đáng kể trong nền văn học Việt Nam giai đoạn 1932-1945. Ông có "biệt tài về truyện ngắn". Cuộc đời sáng tác ngắn ngủi, tác phẩm của ông để lại không nhiều, chỉ gồm 3 tập truyện ngắn: *Gió đầu mùa* (1937), *Nắng trong vườn* (1938), *Sợi tóc* (1942); một cuốn tiểu thuyết; một tập tùy bút

và một tập bình luận văn chương, nhưng ông đã để lại dấu ấn đậm nét trong văn học hiện đại trước 1945.

Bàn về nghệ thuật truyện ngắn Thạch Lam, các nhà nghiên cứu đã đề cập tới khá nhiều vấn đề: thể giới nhân vật, thời gian, không gian nghệ thuật, cấu trúc nghệ thuật, các yếu tố hợp thành ngôn từ, mở đầu, dẫn dắt, kết thúc... nhìn chung những nghiên cứu về Thạch Lam, về tác phẩm của Thạch Lam đã xuất hiện từ rất lâu với nhiều công trình được công bố, nhưng cho đến nay việc tìm hiểu về đối thoại trong truyện ngắn của ông thì chưa có một công trình nào đi sâu nghiên cứu. Bài viết nhỏ này đặt vấn đề tìm hiểu đối thoại trong một truyện ngắn tiêu biểu, được giảng dạy trong nhà trường phổ thông của Thạch Lam, truyện ngắn *Hai đứa trẻ*.

3. Đặc điểm của đối thoại trong truyện ngắn Hai đứa trẻ của Thạch Lam

3.1. Về nhân vật giao tiếp trong đối thoại

Theo lí thuyết đối thoại, một cuộc thoại lí tưởng là cuộc thoại có sự cân bằng về lượt lời. Cả vai nói và vai nghe đều phải thể hiện vai trò tích cực của mình trong cuộc thoại ấy. Nhưng trong truyện ngắn *Hai đứa trẻ*, nhân vật không

mấy hằng hái tham gia vào đối thoại. Khảo sát 8 đoạn thoại xuất hiện trong truyện ngắn, chúng tôi nhận thấy các nhân vật đối thoại đầy mà dường như còn đang theo đuổi một suy nghĩ riêng, một mối quan tâm riêng:

- *Sao hôm nay chị dọn hàng muộn thế?*

Chị Tí để chõng xuống đất, bày biện các bát uống nước mãi rồi mới chép miệng trả lời Liên:

- *Ồi chao, sớm với muộn mà có ăn thua gì.*

.....

Chị kê xong chõng, ghé, dịch ngọn đèn hoa kì lại ngồi tằm trâu, còn thằng cu thì loay hoay nhóm lửa để nấu nồi nước chè. Lúc bấy giờ chị mới ngẩng đầu lên nói chuyện với Liên:

- *Còn cô chưa dọn hàng à?*

Liên giật mình, kêu khẽ: "Chết chửa!", rồi đứng dậy giục em:

- *Vào đóng cửa hàng thôi, không mẹ ra mắng chết.*

An đáp:

- *Hôm nay chưa chắc mẹ có ra không, chị ạ. Mẹ còn bận làm gạo cơ mà.*

Các nhân vật nhiều khi im lặng trong đối thoại, và vì thế cuộc

thoại cơ hồ như không đạt tới một đích giao tiếp nào:

Bác Siêu ngẩn cổ nhìn ra phía ga, lên tiếng:

- Đền ghi đã ra kia rồi.

Liên cũng trông thấy ngọn lửa xanh biếc, sát mặt đất như ma trời. Rồi tiếng còi xe lửa ở đâu vang lại, trong đêm khuya kéo dài ra theo ngọn gió xa xôi. Liên đánh thức em:

- Dậy đi, An. Tàu đến rồi.

...

- Tàu hôm nay không đông, chị nhỉ.

...

- Thôi đi ngủ đi chị.

3.2. Về chủ đề, nội dung của đối thoại

Bên cạnh sự vận động của các nhân vật trong đối thoại thì tính thống nhất và phát triển chủ đề cũng là một trong những nhân tố quan trọng làm nên sự thành công của cuộc thoại. Vậy nhưng đối thoại trong truyện ngắn *Hai đứa trẻ* của Thạch Lam hầu như rất ít nội dung, không theo đuổi một chủ đề rõ ràng:

- Em thấp đèn lên chị Liên nhé?

Nghe tiếng An, Liên đứng dậy trả lời:

- Hăng thông thả một lát nữa cũng được. Em ra ngồi đây với chị kéo ở trong ấy muối.

An bỏ bao diêm xuống bàn cùng chị ra ngoài chõng ngói; chiếc chõng nan lún xuống và kêu cọt két.

- Cái chõng này sắp gãy rồi chị nhỉ?

- Ừ để rồi chị bảo mẹ mua cái khác thay vào.

Nhân vật trong đoạn thoại không có ý phát triển đối thoại, thái độ như lơ đãng, băng khuâng nghĩ về một chuyện khác. Vì thế, nội dung câu chuyện giữa hai chị em rời rạc, gần như không theo đuổi một chủ đề gì.

3.3. Về nhịp điệu đối thoại

Qua khảo sát, chúng tôi nhận thấy nhịp điệu ở hầu hết các đối thoại trong truyện ngắn Thạch Lam chậm rãi, trầm lắng, chứa nhiều khoảng lặng. Đây cũng là một đặc điểm dễ nhận thấy của đối thoại trong truyện ngắn *Hai đứa trẻ*. Lời thoại như kéo giãn ra, nhiều khoảng trống. Nhiều khi, xen vào giữa là những lời của tác giả. Cũng có khi đó chỉ là những đối thoại ngắn gọn, kết cấu lỏng lẻo, dường như thiếu sự nhịp nhàng, ăn ý.

Tóm lại, khảo sát đối thoại trong truyện ngắn *Hai đứa trẻ* của Thạch Lam, bước đầu, chúng tôi nhận thấy một số đặc điểm khá nổi bật: các nhân vật kiệm lời, không nhiệt tình tham gia vào

đối thoại; đối thoại hầu như rất ít nội dung, không theo đuổi một chủ đề rõ ràng; nhịp điệu đối thoại chậm rãi, trầm lắng, chứa nhiều khoảng lặng.

4. Giá trị của đối thoại trong truyện ngắn *Hai đứa trẻ* của Thạch Lam

4.1. Đối thoại là phương thức xây dựng chân dung tâm lí nhân vật

Nhân vật của Thạch Lam không phải là những con người hành động, mà là những con người thiên về suy nghĩ, cảm xúc nội tâm. Những nét tâm lí, những khoảnh khắc của tâm trạng được thể hiện rất tinh tế thông qua nhiều đối thoại trong truyện ngắn của ông. Hay nói cách khác, đối thoại trong truyện ngắn Thạch Lam chính là một yếu tố nằm trong hệ thống những phương tiện nghệ thuật để tác giả xây dựng bức tranh tâm lí của nhân vật; xây dựng lên những "truyện không có chuyện".

Trong truyện ngắn *Hai đứa trẻ*, điều hấp dẫn người đọc không phải là cốt truyện với tình tiết éo le, li kì mà chính bằng mạch trữ tình của truyện, bằng tâm lí sâu kín của nhân vật. Nhà văn đã rất tinh tế khi khám phá ra ở nhân vật những nét tâm lí phức tạp, chồng chéo. Qua những đoạn thoại tưởng chừng như rất vu vơ, nhà

văn đã khéo thổi vào đó dư âm khắc khoải của một tâm trạng:

An: Em thấp đèn lên chị Liên nhé?

Nghe tiếng An, Liên dừng dậy trả lời:

- Hẵng thông thả một lát nữa cũng được. Em ra ngồi đây với chị kéo trong ấy muỗi.

An bỏ bao diêm xuống bàn cùng chị ra ngoài chõng ngồi; chiếc chõng nan lún xuống kêu cọt két.

- Cái chõng này sắp gãy rồi chị nhỉ?

- Ừ để rồi chị bảo mẹ mua cái khác thay vào.

Đoạn thoại trên nghe qua thì chẳng có gì đáng chú ý, chỉ là những câu hỏi và đáp một cách băng quơ, rời rạc của hai đứa trẻ. Nhưng xét chúng trong toàn bộ mạch truyện, thì những lời thoại mộc mạc ấy lại trở nên rất có hồn. Cái buồn phảng phất trong bóng tối. Màn đêm buông xuống, con người Liên tràn ngập một cảm giác thật khó diễn tả. Liên buồn bởi đêm tối mọi hoạt động đã ngưng lại, chỉ còn khung cảnh phố huyện nghèo nàn. Dường như có một chút gì chán nản, mệt mỏi đang len vào tâm hồn cô bé. Bởi thế, câu chuyện giữa hai chị em chỉ là những lời nói dửng dưng để lấp đi cái khoảng trống vắng lặng. Những lời nói không

nhằm một đích nào cả, và cũng không tập trung thể hiện một chủ đề rõ rệt nào. Đoạn thoại trên với âm hưởng, giọng điệu trầm buồn đã khắc hoạ sinh động những diễn biến tâm lí đang diễn ra trong Liên, một tâm hồn nhạy cảm.

4.2. Đối thoại góp phần thể hiện phong cách truyện ngắn Thạch Lam

Là thành viên của Tự lực văn đoàn nhưng Thạch Lam sáng tác theo một khuynh hướng hoàn toàn khác. Ông hướng ngòi bút của mình xuống tầng lớp dưới đáy xã hội, ông phát hiện ra những nhân vật với những phẩm chất tốt đẹp. Trong những truyện ngắn của mình, Thạch Lam viết với sự phát hiện tinh tế, bằng một giọng điệu trữ tình, không căng thẳng, không xung đột, bởi thế một trong những nét phong cách truyện ngắn Thạch Lam là "truyện mà không có chuyện". Đây là những truyện không hề có xung đột và hành động phát triển xung đột. Truyện chỉ toát lên một tâm trạng, một không khí. Đối thoại trong truyện *Hai đứa trẻ* cũng thể hiện rất rõ điều đó. Sự tản mạn trong nội dung đối thoại, thái độ của người tham gia đối thoại hoá ra lại có hiệu quả, nó nhằm thể hiện dụng ý nghệ thuật của nhà văn, làm nên một nét riêng trong bút pháp nghệ thuật xây dựng những truyện ngắn "không có chuyện" của ông.

Hai đứa trẻ với những đoạn đối thoại rời rạc, quanh quẩn với vài chuyện nhỏ nhặt thường ngày, những câu hỏi không cần, không chờ trả lời; những lời đáp ngắn gọn, trể nải đã khắc hoạ rõ nét cuộc sống với những điều nhỏ nhặt, tẻ nhạt cứ lặp đi lặp lại, quẩn quanh, tù túng và bế tắc. Trong bối cảnh ấy nổi lên một tâm trạng tha thiết chờ đợi, trông ngóng của nhân vật Liên đối với chuyến tàu mang ánh sáng, cũng là mơ ước về một thế giới khác với thực tại.

Tóm lại, nội dung của tác phẩm nghệ thuật luôn đòi hỏi một cách thể hiện tương ứng, một hình thức phù hợp. Người đọc cảm nhận được vẻ đẹp tinh thần nhân văn trong tác phẩm Thạch Lam bởi chính ý tưởng và tấm lòng của nhà văn gửi gắm ở đấy, nhưng một phần quan trọng cũng là nhờ nghệ thuật thể hiện của ông. Trong đó, đối thoại chính là một trong những phương tiện được nhà văn khai thác, thể hiện.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. *Hồ Lê*, Quy luật ngôn ngữ, *Quyển II*, Nxb KHXH, tr. 190, 1996.
2. *Đỗ Hữu Châu*, Ngữ dụng học, Nxb GD, H., 2001. tr. 205.